

keletkezett -ny képzős kicsinyítő, annál is inkább, mivel *harkács* forma is van.

A *tönk* (*tönkre* — GVADÁNYINÁL *tengre* — megy vagy tesz) és *tönkö* am. „stipes” szavakat bizonyára a *tő* szóhoz kell vonnunk, mint a hogy azt BUDENZ Ugal. 249 teszi. A szóvégi -k és -kő kicsinyítőket az -n kicsinyítő előzi meg. Csak a *töv-* és *tő-* ellenében fellépő rövid magánhangzós *tő-* szorul magyarázatra.

Először BENKŐ közli egy káposztafajta nevéként a *levelénget*; SI.-nál a „fejetlen salátá”-t találjuk *leveléngnek*; CzF.-ban pedig a „lactuca communis”-nak felel meg *leveleng* vagy *leveling* (MNY. XI, 322). SZILY után (MNY. XI, 363) indulva, a járulékhangnak vagy a -k kicsinyítő elváltozásának egyaránt tekinthető *g* előtt a növénynevekben gyakori -n kicsinyítő képzőt látom és lehetségesnek tartom, hogy BENKŐnek nem tudatos alkotásával, hanem népi átvételével állunk szemben.

Ilyen kicsinyítő -ny került a szláv eredetű *murok* végére a **murkonyból* fejlődött sopronmegyei *mórkonyban* (Tud. Gyűjt. 1840. X. után MNY. XII, 44).* Vö. *murok* : *murkó* (MTsz.).

A kukoriczalisztból készült száraz, porhanyó pogácsa vagy lepényforma süteménynek egyes vidékeken *görheny* ∞ *görhöny* (*görszöny*) ∞ *görhön* a neve; ugyanez másutt *görhő* vagy *görhe* (MTsz.); a „levelensült” pedig *görhe* vagy *görhöcs* (Pallas Nagy Lexicon XI, 474). Mindezek a *görhes* am. „sovány, száraz, beteges, köhögős” melléknév **görh* alapszavához tartoznak mint -n ∞ -ny | -ő | -e | -cs képzős kicsinyítők.

PAIS DEZSŐ.

A régi magyar kalendáriumok nyelvi tanulságai.

A XVII. század folyamán és a XVIII. elején közrebocsátott magyar kalendáriumok legtöbbje négy főrésze oszlott, úgymint az

1. rész volt a tulajdonképeni naptár,
2. „rövid astrologiai vizsgálás”, (vagy így is: „rövid prognosticálás, avagy az égnek és tsillagoknak forgásából való jövőndölés“).
3. „sokadalmak felső s alsó Magyarországhban és egész Erdélyben is“,
4. „rövid krónika a Magyar Nemzetnek emlékezetes viselt dolgairól“.

MÁTRAI GÁBOR, a ki először s eddig legtüzetesebben foglalkozott eme kalendáriumok bibliographiájával,** nagyjából felsorolta az 1. rész magyar műkifejezéseit is, de a többi három rész nyelvét sem ő s tudtommal sem senki más nem tartotta a figyelembevételre.

Már pedig a magyar- és erdélyországi vásárok jegyzékei, éppen nyelvtörténeti szempontból, valóban megérdemlik, hogy foglalkozzunk velök.

Az „Országos vásárok” jegyzékét mostanában is közli még némely naptárunk (például az Athenaeum nagy naptára, a Komáromi kalendárium). A közlés mai módja sokkal czélszerűbb, mint a 200—300 esztendővel ezelőtti. Most tudniillik a vásárnapok a helységek

* Hibás közlés *morkony* (CzF. és Nyr. 34 : 485).

** Új Magyar Múzeum, 1853. II. k.

betürendje szerint sorakozódnak, régente pedig időrendben (újévtől december végeig) követték egymást.

De nemcsak ebben, hanem egy lényegesebb pontban is különbözik a közlés mai módja a régítől. Ma tudniillik a helységnév nominativusát szokás közölni, régente pedig a megfelelő helyragot is hozzáfüggesztették, például: „Kis Karátson nap (vásár van) Lótsén, Halmiban, Aszalón, Székelyhidon, Váriban, Egerszezen“ stb.

A helységnevek ragozott alakban való közlése teszi a vásárok régi jegyzékeit számunkra érdekessé. Ezekből ugyanis megtudhatjuk, vajjon 2—300 évvel ezelőtt is csak az a helyrag járult-e valamely helységnévhez, mint ma, s ha nem az, melyik rag javára és melyiknek a kárára történt a változás.

A legrégebb vásárjegyzéket, a mely a helységneveket már ragozza, az 1619-ik évi debreczeni kalendáriumban, a legújabbat pedig, a mely még ragozza, az 1716-iki komáromiban találtam. Tízféle kalendáriumból, úgymint

B = Bártfa 1710,	K' = Komárom 1716,
B' = Bécs 1664,	L = Lőcse 1697,
D = Debreczen 1704,	N = Nagyszombat 1680,
G = Gyulafejevárvár 1626,	V = Várad 1652,
K = Kolozsvár 1708,	Z = Zsolna 1672

szedtem ki a helységneveknek a maitól elűtő ragozású alakjait és vettem őket a maiakkal össze.

I. A -t-vel ragozottak.

Beregszászt* 8; Csütörtökhelyt 5; Eperjest 11; Érsekújvárat 2; Fejervárat 9; Fogarast DLZ 5; Gyulafehérvárt G; Ikervárot 3, 4; Kaposvárt K' 11; Kerelő Szt Pált 4, 8; Kereszturat** B'G 9; Kézdi-Vásárhelyt 10; Körnepétért 2; Küküllővárat 8; Leleszt 1; Locsmánt 6 (ma — kétszeri ragozással — Locsmádon, vö. Csánki III, 593); Marosújvárat 8; Marosvásárhelyt 11; Némétújvárat 12; Óvárat 10; Pereszleny Z 1; Pinczehelyt K' 2; Sajószentpétért 3; Sároost 7; Segesvárt 11; Szászsebest 4; Szászvárost 12; Szatmárt 5; Szécsént N 11; Szentmártont 2, 5; Szentmiklóst 12; Szerdahelyt 11; Szőlóst 1; Tapolcsánt 6; Tarczalt 5; Terebest 1; Tótújhelyt K'L 4; Udvarhelyt 10; Újvárost 7; Ungvárat 7; Űrmént vagy Űrmént és kétszeri ragozással Űrménden 9; Varsánt 10; Vásárhelyt 9; Verebélyt 12; Zilaht (Szilat, Szilot, Szilajtnak írva) B' 8 LNVZ 11.

II. A -ban, -ben ragozásúak.

Aradban BDK' 11; Bádban vagy Bábban 12; Belényesben 2; Beregszászban 11; Berethalomban 12; Borosjenőben 1; Csepregben 2; Csíkszeredában VG 5; Drágban 4; Ecsedben 12; Fekete Ardóban 7; Fogarasban 9; Hadadban 6; Holicsban 8; Kálban 10; Kaposvárvánban K' 3; Katonában 8; Keresztúrban 2; Kis-Marjában 1; Kis-Várdában 12; Kóhalomban 1; Magyar-Barádban 1; Nagymihályban

* A helységnév vagy pedig a kalendáriumok kezdőbetűje után írt szám a vásár hónapját jelöli, tehát Beregszászt az augusztusi vásárok között, Fogarast a debreczeni, lőcsei, zsolnai kalendáriumban a májusiak közt található.

** Vö. a RMK.-ban a keresztúri nyomtatványokkal.

2; Németbarádbau 11; Németújvárbau B'K' 4; Pestben L 11; Sallóban vagy Sarlóban 12; Samarjában 8; Szászhalomban 11; Szászsebesben 8; Szécsben 4; Szentgyörgyben NZ 7; Szentmihályban B 6; Szentmiklósban LZ 9; Szeredben 2, 8; Szilágy-Csehben 1; Tekében 1; Vépben 11.

III. Az *-on*, *-en* ragozásúak.

Egren 9; Modron 2.

*

Foglaljuk össze a föntebbi statisztikai adatok tanulságait.

a) A régi kalendáriomokban található helységnevekből mintegy 80-nak a maitól elütő ragozása van, de soknak ezek közül megvan már a mai ragozásuk is, úgymint Arad, Belényes, Beregszász, Ecsed, Eger, Eperjes, Keresztúr, Kiszvárd, Lelesz, Nagymihály, Pest, Sajószentpéter, Szécs, Szécsén, Szentgyörgy, Szentmárton, Szentmihály, Szentmiklós, Szőlós, Tapolcsán, Tarczal, Vásárhely, Vép, Verebély és Zilahnak. A ragozás két- vagy háromféleségét egyrészt a sokféle vidékről beszerzett adatoknak, másrészt a nyomtatás-helyeknek különfélesége okozhatta. Az egyik vidék vagy az egyik nyomda még a régi, a másik már az újabb divatú ragozáshoz tartotta magát.

b) A helységneveknek *t*-vel való ragozása 2—300 évvel ezelőtt még elég gyakori volt. A régi kalendáriomokban több mint 40 ilyen már a három utolsó mohikán: *Győrött*, *Kolozsvárótt* és *Pécsett* is kiveszőfélben van. Legtöbbjüket az *-on*, *-en*, *-ön* rag szorította ki.

c) A *-ban*, *-ben* ragozásúak száma is tetemesen megcsappant azóta. Igaz ugyan, hogy az *-n*, *-ny* végűek *t* ragját újabban a *-ban*, *-ben* rag váltotta fel, de viszont ezekből sokkal több engedte át a helyét a mindjobban elhatalmasodó *-on*, *-en*, *-ön* ragnak, úgy hogy ez utóbbiak a 200 év előttihez képest jelentékenyen szaporodtak. A *-ban*, *-ben* ragozásúak száma ellenben nem hogy növekedett,* hanem kimutathatólag csökkent és folyton folyvást csökken. Fel tűnik az is, hogy régente mily sokszor járult magánhangzón végződő helységnevekhez a *-ban*, *-ben*, holott ma már alig van egykettő ilyen.

d) Egészen különleges és kivételes ragozása volt Egernek és Modornak, tudniillik *Egrén* és *Modron*. E kettőnél és csakis ennél a kettőnél, úgy látszik, mintha az *-on*, *-en* rag megelőzte volna a *-ban*, *-ben*-t, de csak úgy látszik, mert már a XVI. században többször is megvan Tinódnál az *Egörben*, továbbá a másik két helyrag: *Egré* és *Egről*. Valamint *Győrött*, *Györé* megelőzte *Györben*, *Györbe*-t és *Pécsett*, *Pécsé*, *Pécsöl* a *Pécsen*, *Pécsre*, *Pécsről*-t, igen hihető, hogy itt is legelőbb az *Egrött* volt szokásban és csak ezután jött egyfelől az *Egërben*, másfelől az *Egrén*, de ez utóbbi is csak egy időre. Ilyesmí történhetett *Modor* nevével is, de erre adataim nincsenek.

SZILY KÁLMÁN.

* Vö. SIMONYI: M. Határozók I. k. 53. lapon a helységnevekről mondotakkal.